

Jiný vzduch je retrospektivní expozice česko-slovenských surrealistů s mezinárodní účastí umělců z Evropy i zámorí. Začala v únoru a potrvá do 4. dubna v prostorách Staroměstské radnice v Praze 1. Kromě jiných se na ní představí i Martin Stejskal, s nímž přinášíme skutečně pozoruhodný rozhovor na stranách 32 a 33. Na výstavě je zastoupena i legenda světového surrealismu, výtvarník a režisér Jan Švankmajer, obrazem z roku 2007 nazvaným Naboso.

S Martinem Stejskalem o dětství, tvorbě, osobní psychoanalýze a také o snící lidské duši

SURREALISMUS

Cesta k nalezení vnitřního duchovního světa

„Žijeme ještě pod vládou logiky,“ napsal André Breton v roce 1924. „Absolutní racionalismus, který zůstává v módě, dovoluje brát v úvahu jen fakta, která se úzce vážou k naší zkušenosti. I jí samotné ovšem byly vytyčeny meze: točí se v kleci a je čím dál obtížnější otevřít jí cestu ven. Pod rouškou civilizace, pod záminkou pokroku se podařilo vymýtit z ducha všechno, co může být právem nebo neprávem taxováno jako pověra, jako chiméra: vyloučit jakýkoli způsob hledání pravdy, který není v souladu se zvyklostmi.“

Martina Stejskala znají čtenáři REGENERACE jako autora zasvěcených článků a vloni vydané knihy *Labyrintem míst klátých*, jeho doslova celoživotního díla, které připravoval více než čtyřicet let. Stejným dechem jako hermetikem je ovšem bytostným surrealistou a autorem pozoruhodných obrazů.

Sešli jsme se nad textem, jemuž je skoro devadesát let, ale který neztratil nic na své naléhavosti: *Manifestem surrealismu* André Bretona.

Také máte nad jeho větami dojem, jako by téměř psal pro dnešní dobu?

Bude to asi tím, že přes optimismus, který vládl pokroku možná ještě ve dvacátých letech minulého století, se lidské myšlení od té doby nijak převratně nezměnilo. Surrealismus je skoro půl století pravidelně pohřbíván „zasvěcenými kritiky s nadhledem“, ovšem už čtyřicet let tvrdím, že dosud nepřišlo hnutí, které by ve svém komplexu bylo osvobodivější než právě surrealismus. Řada surrealistů, co znám, se zabývá mnohem širším konceptem poznání, do něhož patří třeba průzkum

nevědomí, snů, kolektivní experimentování na širokém poli interpretace, analogického nebo magického myšlení.

To zní velice zajímavě. Můžete uvést příklad?

Sám jsem se před lety podílel na projektu spolupráce s Výzkumným ústavem psychiatrickým a na experimentaci surrealistických tvůrců s některými halucinogenními drogami. Velice zajímavý byl i psychologický průzkum sensorické deprivace, o kterém jste psali například v souvislosti s dunkelterapií. O některých z nich jsme podrobně pojednali v naší revui *Analogon*.

Breton kromě jiného píše o zásadním významu dětství na vývoj duše. Vy jste vyrůstal na zámku, tedy v prostředí, které většina z nás zná jen z turistických návštěv. Nasměrovalo vás to nějak

V posledních dvaceti letech jsem ke své tvorbě přistupoval tak, jako by to byl jistý druh alchymie.

k surreálnému, tedy snad nad-přirozenému světu?

Za poznatek o důležitosti raného dětství na utváření tvůrčího typu vděčíme psychoanalýze. Potvrdily to kromě jiných i analýzy děl celé řady umělců. Naše surrealistická skupina se v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století programově věnovala průzkumu fenomenologie imaginace a v tomto rámci i takzvané *mentální morfologii*, což je právě auto-analytický průzkum vlastního dětství, jednotlivců a prostředí, ve kterém vyrůstali přibližně do pátého roku.

Musím ovšem drobně korigovat vaši otázku: surrealismus nikdy nemířil k nějakým nad-reálným světům, právě naopak: veškerá nadrealita a všechno zázračno je pro něj přítomné v realitě samotné; ten rozdíl je možná v jejím „okouzlenějším“ pojmání.

Také já jsem se své vlastní mentální morfologii věnoval dost dlouho, a proto mohu s určitostí říci, že prostředí, v němž jsem vyrůstal, se značně podepsalo i na mém tvůrčím typu. Ostatně se tam ve svých snech neustále vracím.

„Obraz je čirým výtvozem ducha. Nemůže se zrodit z přirovnání, nýbrž ze sblížení dvou skutečností více či méně vzdálených.“ Tahle Bretonova věta vychází nepochybně z niterné zkušenosti.

Jak vlastně vznikají vaše plátna?

Když jsem napsal: „V posledních dvaceti letech jsem ke své tvorbě přistupoval tak, jako by to byl jistý druh alchymie.“ A k té neoddelitelně patří ticho. Proto o ní mluvím nerad; je totiž něco jako dvouhlavá drúza.

Na jedné straně je to záležitost vyložené rukodělná, cosi jako manipulace s určitými solemi kovů; u mě s pigmenty barev; nebo jako třetí z operativních principů alchymie. Zrovna o něm se autoři moc ne-

Martin Stejskal: *Němá tvář*,
tempera na sololitu, 1987.

šíří, ovšem je klíčový. Proto se někdy mluví přímo o centrální nebo harmonické Soli, protože má schopnost kreativní proces harmonizovat. Ať už jde o „rebis“, malbu, inscenaci, text nebo hudební skladbu. Vždy stojí někde v pozadí, kde slouží jako neviditelná kostra. A naopak se alchymii říká také „umění hudby“.

Kdybych to měl shrnout v jedné parabole, je pro mne umění manipulací se solemi kovů. To, co mě na tomhle procesu přitahuje, je jednak samotné „zviditelňování dosud nikdy neviděného“ a také zjišťování neustálých proteovských proměn, přistihovaných „in flagranti“.

To je ona druhá hlava drůzy: nezajímá mě replikace, klonování, ale dávám přednost cestám až „za zrak“, asi tak, jako se chodí za školou. Tam se občas ještě dají potkat autentické přízraky a velmi lehce tam dochází ke spikleneckému srozumění s podobně naladěným cestovatelem. Je mi úplně jedno, jakými prostředky se tam cestuje, a proto používám už mnoho let i počítač. Když jsem se s ním před lety seznámil, napadlo mě něco na způsob neskromného kréda, že bych chtěl jeho prostřednictvím „vstoupit do svých obrazů“. A od té doby se o to více méně snažím.

**André Breton prohlásil o stoupencích surrealismu: „Swift je surrealistou v zlo-
myslnosti, Sade je surrealistou v sadis-
mu, Poe je surrealistou v dobrodružství,
Rimbaud je surrealistou v životní praxi
i jinde, Saint-John Perse je surrealistou
na dálku.“**

**Mohl byste podobně charakterizovat
některé své kolegy, jejichž díla jsou nyní
k vidění na Staroměstské radnici?**

Z těch starších se představuje Jan Švankmajer, jeden z nejlepších světových režisérů a taky grafik a tvůrce neobvyklých objektů. V poslední době nechává svá díla v Karlových Varech porůst minerálními solemi ze zřidel, což je činí neodolatelně přitažlivými. Řekl bych, že Švankmajer je surrealistou ve hře. Jiným doyenem je Albert Marenčin, básník a autor erotických koláží. Z mladší generace bych jmenoval za všechny Kateřinu Piňosovou, básničku a tvůrkyni exotických kreseb a objektů. Zúročila svůj několikaletý pobyt v Mexiku a její výraz je dnes nezaměnitelný. Podle mě je surrealistkou v přesahu civilizací. Přemysl Martinec, jehož halucinatorní vize jsou plně vážné, je surrealistou sopek.

Vedle dalších es naší scény, jako jsou třeba Jan Gabriel, Alena Nádvorníková,

František Dryje, David Jařab nebo Bruno Solařík, je tady spousta zajímavých děl od kolegů z ciziny. Celkem jde o sedmdesát tvůrců.

Souběžně s výstavou ve Staroměstské radnici se konají tematické večery současných surrealistických filmů v kině Ponrepo. Bývá tam k vidění Jan Švankmajer a David Jařab se svými celovečerními filmy, Jan Daňhel s experimentálními filmy nebo já s computerovými animacemi. V prostorách literární kavárny v Řetězové se k této expozici konají literární čtvrtky, které ukazují hlavně básnickou tvorbu surrealistického okruhu.

**A nakonec Breton o dětství a smrti:
„Duch, který se ponoří do surrealismu,
prožívá znovu se zanícením nejlepší část
svého dětství. Je to pro něho tak trochu
jistota, jakou zakouší topící se člověk,
který v necelé minutě proběhne znovu
všechno to, co v jeho životě bylo nepřek-
onatelné.“**

Tak ať je na co se dívat.

Připravil Jiří KUCHAR
Foto archiv Martina STEJSKALA